

ПОНЯТИЕТО ЗА КУЛТУРА – СТРУКТУРООПРЕДЕЛЯЩО ЗА СЪВРЕМЕННАТА МЕТОДИКА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Кирил Димчев
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Among concepts that have become especially topical in contemporary Methodology of Bulgarian Language Teaching, the concept of culture has taken a special place. The exploration of this concept leads to the conclusion that it is fundamental because it is an objective of the education process as well as its result. From the views of the epistemology of the concept of culture as well as the aims and contents of the education process in Bulgarian (acquisition of communicative, linguistic and common culture), the technology for the development of the heuristic abilities of personality (personal dimensions of culture) is also defined as well as for the acquisition of a value system perceived as prestigious in a given social community (social aspects of culture).

Key words: modern scientific discourse, functional paradigms, culture, epistemological aspects of culture, personal and social aspects of culture, linguistic-cultural approach to culture

1. В съвременния научен дискурс се открояват тенденции за **обосновка на функционални парадигми**, схващани като модел за проучване на система от обекти. Всяка наука търси както свой предмет на изследване, така и адекватни модели за прилагане на научната информация. В методиката на обучението по български език (МОБЕ) за функционален модел служи схващането за обучението по български език (ОБЕ) като система от цели, средства за постигането им и съответни резултати. Излиза се от идеята за МОБЕ като хуманитарна и относително самостоятелна българистична дисциплина със специфични междудисциплинни измерения¹.

¹ Сrv. възгледите на В. Делибалтова за статуса на дидактиката като университетска дисциплина (Делибалтова 2010: 63–66). Авторката посочва, че през 1921 г. е формирана катедра „Дидактика и методика“, но в изложението си никъде не споменава за статуса на методиките в съвременното научно пространство. А проблемите на методиката (и по-специално проблемите на МОБЕ) имат пряко

В светлината на актуалната напоследък интерпретация на отношенията между понятията *образователна услуга* и *образователен продукт* езиковата подготовка се разглежда като образователен продукт в контекста на съвременната синергетична парадигма. Както посочва Л. Милков, „Образователният продукт включва степента на интелектуална, емоционално-волева и нравствена подготвеност на личността на учащия се“ (Милков 2010: 95). Ключов в тази характеристика е изразът *подготвеност*.

Езиковата подготовка, придобивана на занятията по български език (БЕ) като първи език, допринася за постигане на крайната цел на образователния процес в средното училище – формиране на хармонични личности. Органична е връзката между *цели* и *функции* на ОБЕ².

Като *средства* за постигане на целите се схващат декларативните и процедурните знания за *език – текст – култура*; уменията (общообразователни и комуникативноречевни), компетенциите³, които включват и личностните характеристики на обучаваните.

Очакван резултат е изграждането на образовани личности, владеещи система от компетенции – в съответствие с възрастовите особености и потребностите от социална реализация. Измежду тези компетенции предно място заемат комуникативноречевата (възприемане, създаване и преобразуване на текстове), лингвистичната / езиковедската (осмисляне на основни лингвистични понятия като *текст*, *изречение*, *дума*, *морфема*... – с общообразователна стойност и с прагматична насоченост), културологичната (културната).

отношение към разглежданите от В. Делибалтова въпроси на съвременното университетско образование. Те са свързани с трите „М“ – marketisation, massification, managerialism: образование, съобразено с пазарните потребности; образование, отворено за най-широки слоеве; „предаване“ на университетското управление на мениджъри.

² „Функциите отразяват възможностите на ОБЕ да реализират целите, схващани като система от знания, умения, навици, методи за самостоятелна работа; личностни характеристики на обучаваните (идеи, възгледи, убеждения, нагласи за действие и т.н.)“ (Димчев 2009: 13).

³ В научния дискурс съществува тенденция за разграничаване на *компетенция* от *компетентност*. Компетенцията се схваща като конструкт, отразяващ изискванията към същностните страни на понятието; компетентността включва измеренията на тези характеристики, реалната им изява в различни видове дейности (Димчев 2010: 12).

2. Изучаването на БЕ в европейския образователен контекст извежда на преден план понятието за **култура**⁴. Модерните методически концепции свързват *език с култура*: престижно място на „връх в пирамидата от образователни функции“ заема понятието за култура. Фактор за **хуманизация на образованието** е обогатяването на културата на подрастващите. В специализираната литература се изтъква, че „езиковото образование е нещо повече от изучаването на езици и всъщност обхваща и предаването на културните и другите ценности на обществото“ (Стойчева 2006: 56).

В културната антропология се обсъждат начините, по които се усвоява културата. Класическа е постановката на Ричли Х. Крейпо, според когото „културата не е предопределена биологически [...]. Поведението, което е ръководено от културата, се усвоява, а не се наследява биологически. Определени аспекти на една култура хората учат преднамерено. Други аспекти се усвояват чрез пряко или непряко наблюдение на чуждото поведение [...]. Тези аспекти на културата, на които ни учат експлицитно, често ни се представят като правилното поведение“ (Крейпо 2000: 26).

Налагат се няколко извода.

- „Културата не е предопределена биологически“, поради което водеща е ролята на факторите, които допринасят за овладяване с помощта на адекватни средства на определен тип култура. Това са преди всичко средствата на системното и целенасочено образование.

⁴ В Държавните образователни изисквания (ДОИ) по български език и литература се разграничават *езикова компетентност* от *социокултурна компетентност*. В специализираната литература се прави разлика между *социална компетентност* и *социокултурна компетентност*. Те представят две страни на едно и също нещо: невъзможно е съществуването на култура без социум, както и на социум без култура. В някои случаи двете понятия са в отношения на комплементарност.

Все пак *социалната компетентност* е по-широко по обем понятие. То е комплексно и съдържа социални, емоционални и когнитивни елементи (например натрупване на информация, умения за извличане, обработка и оценка на информацията), поведенчески умения (умение да се разговаря; речевото поведение да бъде съобразено с изискванията на социалната група и с условията на общуването). Социалната компетентност включва способността на личността „да функционира“ в определен социален контекст, което предполага съобразяване с културните особености на членовете на обществото (*социокултурна компетентност*), познаване и използване на различни регистри на речта, на социалната маркираност на езиковите средства (*социолингвистична компетентност*) и др. С основание Ю. С. Степанов твърди, че принципите за подбор на езиковите средства са в сферата на социалното (Степанов 2001).

- Най-голяма част от културните образци се овладяват преднамерено. Очевидна е нуждата да се обоснове оптимална парадигма за изучаване на културните феномени: какви факти, в какъв обем и в каква последователност да бъдат осмисляни от учениците (в зависимост от социалните и личностните им потребности и от възможностите им за усвояване). Особено важно е кои аспекти на културата да бъдат осъзнавани като „правилно поведение“, изградено чрез образователния процес.

- Нужно е образователната система да функционира така, че да насочва към пряко или непряко осмисляне на образци на чуждо поведение (чрез работа над художествени текстове, медийни текстове, интернет и пр.).

- От степента на владеене на езика зависи резултатността на работата с феномените на културата. В образователния процес взаимодействието между преподаване, учене и оценяване се осъществява вербално. Становището на Р. Якобсон по този въпрос е категорично: „При човека всяка комуникативна система е в корелация с езика“ (Якобсон 1970: 521).

Тези постановки характеризират приоритетното място на културата в структуроопределящите семантични пространства на МОБЕ. Разглежданото понятие е непосредствено свързано с *целите* на ОБЕ, със *средствата* за постигане на тези цели и с очакваните *резултати*; инструмент е за обозначаване и за изследване разположението на елементите в системата на ОБЕ.

Със структурата са свързани понятията *стратегия* и *политика*. Докато *стратегията* показва общата насоченост, целостта на дадения процес или явление, със *структурата* се набляга на неговите съставни части. *Стратегията* представлява определяне на дългосрочни цели и на пътищата за тяхното реализиране; отличава се с динамичност в противоположност на структурната статичност. Съобразяването със структурните особености служи да се вземат адекватни решения като елемент от осъществяваната *политика*.

Лингвокултурологичният аспект в ОБЕ като първи език включва последователното преподаване и изучаване на езика не само като знакова система, служеща за комуникация и за познание, а и като **културен код**, с помощта на който се предава концентрираната през вековете информация – как народът е възприемал и възприема света, как твори, как оценява заобикалящата го действителност, как формира специфичното си „културно огледало“ и по този начин изгражда свой национален менталитет и картина на света. Особено важно е да се

осъзнават начините, по които БЕ отразява културната информация на различни равнища – граматично, лексикално, стилистично и т.н. Безспорно подрастващите трябва да бъдат обучени да търсят тази информация, да я откриват и интерпретират. Така се изграждат умения да я търсят и в други (чужди) езици. Когато бъде известно, че езикът притежава и културни измерения⁵, те ще ги разпознават не само в родния, но и в другите езици. Осмисляйки основните принципи на функциониране на родния си език, учениците ще осъзнават, че всеки език е и транслатор на специфична култура (според Сепир и Уорф в хипотезата за лингвистичната относителност). Така ще се вниква в постановката, че говорещите на различни езици възприемат света по различен начин и намират езиковите и културните различия за естествени.

Изучаването на културата е в основата на процедурните умения за разкриване културната специфика на родния език. Създават се условия за формиране на лингвокултурологична (културна) компетентност, която може да прерасне в интеркултурна, когато се опира на знания и умения за съпоставяне на различни култури, за откриване на техни общи черти, за точна оценка на различията им⁶. В това отношение представлява интерес опитът да се изяснят особеностите на „интеркултурното образование на уроците по БЕ“ (срв. Падешка 2010).

За отбелязване е, че параметрите на културноориентираното образование и на интеркултурното образование са в процес на проучване. Почти винаги в научната литература понятията *лингвокултурологична (културна) компетентност* и *интеркултурна компетентност* се разглеждат като синонимни, докато очевидно в случая става въпрос за отношения между родово и видово понятие (срв. Димитрова-Гюзелева 2007).

⁵ Според Л. Деймън „изучаването на културата е петото измерение на езиковото обучение“ (Деймън 1987: 16). Авторката обосновава тезата, че на езиковите занятия у обучаваните трябва да се изграждат умения за намиране на понякога скритите културни кодове не само в литературните текстове (което се прави на литературните занятия), но и на занятията по граматика и лексика. Макар че говори за чуждоезиково обучение, в първата глава на труда си авторката насочва вниманието на преподавателите по чужд език, че те трябва да познават културата на собствената си страна, за да могат да я съпоставят с чуждата и да я обясняват. Възможно е да се говори за различни измерения на езиковото образование, но при всички случаи понятието за култура е едно от тези измерения, без които езиковото образование не е резултатно.

⁶ В това отношение продуктивни са образователните практики, които предлага В. Кръстанова в статията си „Интеркомпехензията в езиковото обучение“ (Кръстанова 2009: 216–222).

Лингвокултурологичната (културната) компетентност е свързана не само с познаването и разбирането на чужди култури, а също така и преди всичко с правилната оценка на родното културно наследство. Интеркултурната компетентност реализира уменията, изградени в процеса на обучението по първи език, и ги надгражда с уменията да се сравняват, анализират и оценяват различни култури. При изучаването на втори език важно е разграничението между *лингвострановедските* от *етнокултуроведските аспекти* на проблема. Акцент се поставя на толерантността към другите, към говорещите на различни езици, към културите на носителите на тези езици. При лингвокултурологичната (културната) компетентност толерантността предполага познаване, разбиране и приемане на културните различия, проявяващи се в рамките на повече или по-малко хомогенна социална група; на общество, обединено от обща история и национален език. Тези факти дават основание да се погледне по нов начин на изучаването на БЕ като първи език; да се изведе на преден план ролята на културата в общия образователен процес. Това е закономерно, тъй като в световен план научната парадигма вече е утвърдила културата като значим социален и образователен фактор.

Методологична стойност за преодоляване на трудностите при осъществяване на лингвокултурологичния подход има постановката на М. Янакиев за необходимостта на езиковите занятия да се осъществява баланс между *ситуативни* и *стилистични импулси* (Янакиев 2007: 291). Според него важно е осъзнаването на ползата от езикова образованост.

Предимство в *ОБЕ като първи език* има мотивацията за овладяване функциите на БЕ и изразните възможности на книжовния език; запознаването с проблеми, актуални за съвременната социокултурна действителност; изграждането на ценностна система у подрастващите. Преимущество има диалогът между *културата на семейството, на връстниците, на социалните сфери* – обект на изучаване.

3. Измежду различните страни на понятието за култура, моделиращи системата на ОБЕ, определящи са *епистемологичните, личностните и социалните аспекти*.

3.1. Значимостта на *епистемологичните аспекти на културата* се обуславя от нуждите на социокултурното развитие на обучаваните – да осмислят сведения за различните страни от същността на човека, за връзката му с живота и с културата на обществото⁷. Канал и

⁷ Срв. у Ю. С. Степанов: „1. **Култура**. Съвкупност от постижения на хората във всички сфери на живота, разглеждани не поотделно, а съвместно – в производст-

средство за предаване, приемане и изразяване на тези сведения е езикът. Езикът е медиатор между мисловните и познавателните процеси в съзнанието на индивида. Това определя ролята на различните езикови функции (и преди всичко на кумулативната езикова функция) за изграждане картина на света. В този контекст *картина на света* се схваща като „представи и знания за света, като системно и операционно единство“ (Ботева 2008: 18, 19). Понятието *свят* се интерпретира като „резултат от преработката на информацията за средата и човека“ (цит. съч.). Степента на развитие на езиковите способности е органично обвързана със социалните и културните измерения в еволюцията на човешкото развитие. Тези факти характеризират значимостта на занятията с културологична насоченост изобщо и на езиковите занятия в частност.

3.2. Личностните аспекти на културата имат пряко отношение към аксиологичната, ценностната ориентация на личността. Формираните ценности са индивидуални и социални.

Индивидуалните ценности се отнасят до развитието на личността, която не е пасивен обект, а субект, способен да оценява собствената си ценностна система; да осмисля етапите в развитието си. Социалните ценности се възприемат като нормативни.

В личностните аспекти на културата се включват:

– *общочовешките аксиологични ценности*, които се съдържат в „човешкия образ“ – *Imago Hominis* – според метофоричния израз на К. Кларк (Кларк 2004);

– *евристичните способности на индивида* – проявяват се във възможността да открива нови за него същности, нови смисли; да усвоява умения за рефлексивно познание и самопознание; да мотивира важността на тяхното усвояване. Това е информация, която съдейства за социализацията на личността, за овладяването на ценности, схващани като престижни в определени социални групи.

Става дума за лингвокултурологични цели, основаващи се на ролята на езика за всестранно развитие на човешкия интелект. Повишава се резултатността на всяка дейност и се съдейства за самостоятелното преработване и усвояване на лавинообразно увеличаващата

вената, социалната и духовната сфера. 2. Високо, съответстващо на съвременните изисквания, равнище на тези постижения... Тези две значения се свързват тясно... Затова първото значение винаги се свързва с „постижение, високо равнище“, а самата дума *култура* се съпровожда от оценка, винаги достатъчно висока, положителна“ (Степанов 2001: 12). По този въпрос вж. също Бистрова 2002, Пурен 2010.

се информация чрез усъвършенстване на логическото мислене. По този начин *ОБЕ като първи език* създава най-благоприятни условия културата на личността да се формира като система от социалнозначими знания и опит, а не като случайни и фрагментарни сурогати.

Личностните аспекти в рамките на лингвокултурологичните цели се отнасят както до овладяването на строго определени алгоритмични предписания (при анализ и редактиране на изрази), така и до свободата при подбора и съчетаването на езикови средства. Евристичното начало в образователния процес по БЕ се състои преди всичко в създаването на текстове, различни по тема, жанр, стил, регистър – в съответствие с решаваните комуникативни задачи в рамките на комуникативната ситуация. Главен фактор за социална реализация на учениците става моделирането на учебни комуникативни ситуации, органично обвързвано с житейските потребности на подрастващите. В случая от значение е: овладяването на умения за трансфер на декларативни и процедурни знания от позната в непозната ситуация; целесъобразното използване в социалната практика на самостоятелно придобита от различни източници информация. Създаването на текстове и извличането на информация от текстове е функционално средство за формиране на умения да се изразяват позиции по социалнозначими въпроси.

Очевидни са неограничените възможности на езиковите занятия, тъй като природата на езиковия знак позволява да се разкриват вътрешноезиковите и извънезиковите отношения, в които той участва. Личността обогатява езиковия си опит и това служи за овладяване на методи за *самостоятелно приобщаване към културата*. Вниманието на учениците се насочва не само към това, *какво* трябва да правят, но и *как* да го правят. Липсата на процедурни знания е пречка учениците да осмислят операциите, осъществявани при изпълняване на познавателни и комуникативноречевни задачи.

3.3. Социалните аспекти на културата разкриват личността *в центъра на отношенията ѝ с другите, със света, с обективните интерпретации на различни проблеми*. Обучаваният се включва в социални мрежи (на семейството, на приятелите, на социокултурната система и т.н.) и по този начин ролята на околните става определяща за него.

В социалнообразователен план равнището на културата, формирана под влияние на домашната среда, се съотнася с културните ценности, които трябва да бъдат усвоявани в определени етапи от развитието на обучаваните. Формира се манталитет, разбиран като „определен начин на мислене и поведение“ (Речник 1998: 153). Развива се

самостоятелността и креативността в мисленето и в изразяването на подрастващите.

4. Чрез **осъществяване на лингвокултурологичните** цели се придобиват: (1) *социални компетенции*, свързани с институциите, (2) *цивилизационни компетенции* (по отношение на артефактите) и (3) *ментални компетенции*, отнасящи се до знаковите системи. Познанията и способностите, необходими за придобиване на тези компетенции, са *хуманитарни*, тъй като са ориентирани към изследване на човешкия дух, към изясняване на начините, по които функционира културата.

Осъществяването на лингвокултурологичните цели на *ОБЕ като първи език* допринася да се овладяват:

- институционалните норми;
- конвенционалните норми;
- актуалните образци на социална престижност – интелектуални и естетически течения, мода, стил;
- езиците на социалната комуникация (разговорен език, професионални жаргони, церемониал и етикет; политическа, религиозна и етнографска символика; семантика на атрибутите на престижността и др.) (срв. Флиер 2000: 121).

Става ясно, че занятията по *БЕ като първи език* имат значение за запознаване със същността и функциите на езика в обществото и за овладяване на изразните му възможности; за усвояване на ценностна система посредством анализ на различни страни на българската култура (а и на културата изобщо); за осмислянето на проблеми, актуални за съвременната социокултурна действителност (например нравствени добродетели, свързани със спазването на езикови, поведенчески, морални, религиозни и пр. норми; с върхови прояви на българския народностен дух и на човешкия дух изобщо и т.н.).

Ролята на знанието се разширява. А то – както основателно твърди Ж.-Ф. Лиотар, „е най-ценното нещо в съвременния свят“ (Лиотар 1996: 45); служи на ученика да се ориентира в ситуацията, да въздейства, да преобразува. Опорна точка при оформяне на нравствения облик на младата личност е разбирането за добро и зло, за отношенията между лично и социално, за ценностите, които всеки трябва да притежава. Набляга се на нуждата от грижлив подбор на текстове не само въз основа на стилно-езиковите им характеристики, а също така и въз основа на възможностите им да формират у подрастващите отношение към БЕ, към миналото и настоящето на българския народ,

към постиженията на човечеството в духовната и материалната култура, към общочовешките идеали.

Тактично се въздейства върху личността на ученика чрез вникване в изразените фреймове, които създават траен интерес и грижливо отношение към БЕ. По този начин у учениците се формират възгледи и убеждения за света, за отношението на личността към него, за обусловената от тези възгледи жизнена позиция – в сферата на познанието (епистемологични аспекти), на емоционалното отношение (личностни аспекти) и на практическите действия (социални аспекти).

5. Интерес поражда въпросът за отношенията между лингвокогнитивните цели, лингвопрагматичните цели и лингвокултурологичните цели на ОБЕ. Става дума за концепти, които са взаимносвързани и функционално зависими един от друг.

Например на уроци за определение се подбират и се съчетават учебни похвати, чрез които комплексно се осъществяват целите на ОБЕ. Трудно е да си представим, че работата в клас може да бъде ориентирана само към запознаване на учениците с лингвистичната същност на определението като синтактично явление и с технологията на синтактичния анализ. Във всяка ситуация от уроците за определение се взема под внимание системата от образователни функции.

Лингвокогнитивни цели

- ✓ Лингвистична същност на определението.
- ✓ Видове определения – еднородни и нееднородни. Начини на изразяване.
- ✓ Безсъюзно и съюзно свързване на определения в словосъчетанието и изречението.

Лингвопрагматични цели

- ✓ Функции на еднородни и нееднородни определения в текстове, предпочитани в различни комуникативни ситуации и социокултурни сфери.
- ✓ Функции на инверсията на определения в художествени текстове.
- ✓ Метафорична употреба на думи, с които се изразяват определения в различни видове текст (художествен, медиен и пр.).
- ✓ Писане на пълен и кратък член при еднородни и нееднородни определения.
- ✓ Пунктуация и интонация на еднородните и на нееднородните определения.
- ✓ Редактиране на слабости при членуване на еднородни и на нееднородни определения.

✓ Пунктуация и интонация на безсъюзносвързаните и на съюзносвързаните определения.

Лингвокултурологични цели

Подборът на текстове и на технологични решения за постигане на лингвокултурологичните цели зависи от методическата, лингвистичната и културологичната подготовка на учителя. За да се капитализират актуални лингвокултурологични идеи, може да се работи с текстове, използвани на занятия по литература, по други дисциплини; с текстове от медии, отразяващи актуални събития от социокултурната ни действителност.

Примерите, които могат да бъдат приведени от учебната практика, са полифункционални и се отнасят до различни звена от урока: във въвеждащата организационна част; в мотивационната част; при анализ на изходен текст; при решаване на задачи за усвояване и затвърдяване; при оценяване; при даване на сведения за изпълнение на домашната работа и т.н.

Важно е да се отбележи, че не само възприемането и създаването на текстове може да бъде средство за постигане на разглежданите цели. След 7. и 8. клас би било уместно да се поставят задачи на учениците да правят справки по лингвокултурологични проблеми. По избор на учителя могат да се дават теми за самостоятелни проучвания – от интернет, енциклопедии, научнопопулярна литература и т.н. Става дума за проблеми като: богатство на българския речник; смислово и експресивно богатство (изразителност) на българската фразеология; БЕ в семейството на балканските, славянските и индоевропейските езици; общи и различни черти между БЕ и езиците, които се изучават от подрастващите и пр.

В зависимост от комуникативната ситуация всяка от трите цели може да бъде водеща при изпълняване на определена познавателна или комуникативноречева задача. Това се дължи и на комплексността на речевите актове, в които ортологични и прагматични особености на изучаваното явление се усвояват в единство. Формулировката на темите от учебната програма обуславя търсените образователни ефекти. Предпоставка за успешна дейност обаче е на езиковите занятия да се работи винаги на равнище на текст. Във всеки образователен проект учителят разграничава *основни* от *допълнителни цели*, като се ръководи от идеята да се оптимизира езиковото и социокултурното развитие на обучаваните.

6. Методическата значимост на понятието за култура е, че то установява области на референции, извън които изучаването на език гу-

би смисъл. Органичната връзка между език и култура е най-сигурното средство за идентификация на личността.

Осмислянето на *отношенията между език и култура* са в основата на **съдържателните аспекти на ОБЕ**. Единствено на занятията по БЕ подрастващите се запознават с националноспецифичните особености на речевото общуване на БЕ; с езиковите средства (лексика, синтаксис, дискурсни техники и др.), предпочитани в различни социокултурни сфери; с употребата на синтактични синоними с предпочитание на именни или глаголни форми, с особеностите на глаголната система, с речевия етикет и пр. По това *ОБЕ се отличава от останалите училищни дисциплини, тъй като при тях спецификата на БЕ, на дискурса не заема приоритетно място на цел.*

Заслужава изтъкване интерпретацията на Е. Бенвенист на връзката между концептите *език – култура – личност* (Бенвенист 1966: 45). Според него тази триада е увеличителната леща, с помощта на която изследователят вниква в материалната и в духовната същност на етноса като цялост и на отделния индивид в частност.

Фактът, че езикът е едновременно средство за речево общуване и знакова система, поражда дискусии относно изучаването на лингвистични понятия и закономерности, т.е. за развиване на лингвистична (езиковедска) компетентност чрез занятията по първи език (вж. Димчев 2010, Радкова 2010). Пренебрежителното отношение към функциите на езиковедската компетентност в системата на ОБЕ означава подценяване на ролята на първия език в езиковото и социокултурното развитие на индивида. В специализираната литература се определят функциите на първия език като „металингвистичен инструмент“, улесняващ изучаването на втория език. Според Д. Веселинов „социокултурната идентичност се създава на роден, а не на чужд език“ (Веселинов 2006: 5). Не е възможно езиковото обучение да не бъде „комуникативноориентирано“. Проблемът е в това, как се схваща комуникативната ориентация и с какви средства е възможно да се осъществява, за да се формират хармонични личности, които се реализират успешно в общуването помежду си.

7. Анализът на лингвокултурологичния подход изисква вниманието на теоретици и практики да бъде насочено към комплекс от проблеми, основаващи се на необходимостта езикът да се изучава като жива речетворческа дейност – *energeia*, а не само като продукт от дейността – *ergon* (Хумболт 1960: 91). Това е отправната точка при обосноваване на предимствата на културологичния подход.

Привържениците на тезата, че комуникативният подход, дискурсният подход и т.н. са основни, водещи за ОБЕ, не се съобразяват с постановката, която има стойност при обосноваване на методическата система *обучение по български език*: „...езиковата дейност на човека трябва да се разбира не само като употреба на езика в комуникативния процес, но и като ментална и интелектуална дейност, свързана със съзнанието и мисленето“ (Буров 2004: 7)⁸.

✓ Преди всичко е нужно многостранно изследване на процесите в съвременното образование – у нас и по света. Прави се извод как със средствата на учебния предмет *български език като първи език* може да се осъществява **хуманизация на езиковото образование**.

✓ От проучване се нуждаят потенциалните възможности на проектите на образователния процес (държавни образователни изисквания, учебни програми, учебници) и на технологичните средства, които служат за осъществяване на културологично обучение.

✓ Без да се изясни същността на понятия като *културологичен концепт, ключови културологични концепти, културен фон, лингвокултурологична задача* и пр. е трудно да се изяснят понятия като *културологична компетенция, културологичен текст, културологичен потенциал на текста* и пр.

✓ Интерпретацията на вербалните артефакти в българската култура може да послужи като основа за осъществяване на лингвокултурологичния подход в ОБЕ. (Междудисциплинни изследвания като цитирания, позовавания на дадено произведение, анализ на прецедентни имена и текстове, опиращи се на това произведение; степен на предсказуемо разпознаване на произведението от носители на езика на различна възраст; образователно равнище; представители на различни етнически групи; драматизация и екранизация на произведението, включено в учебните програми с определен хорариум). С други думи

⁸ Когато се говори за нови парадигми в знанието, най-често се изтъква приоритетът на един или друг подход, без да се акцентира върху *мястото* и върху *значимостта му* в цялостната система. Неправомерно би било всяка нова парадигма да абсолютизира важността на определен подход или елемент от цялото. В теорията и практиката на обучението подобни случаи се забелязват при обосновката на комуникативния, дискурсният, когнитивният подход и т.н. и така се нарушава идеята за взаимосвързаност на явленията, тъй като не се отделя нужното внимание на всеки елемент от цялото. *Очевидно, ако се излиза от функциите на съвременното ОБЕ, комуникативният подход, когнитивният подход, културологичният подход имат еднаква значимост в системата и са приоритетни само с оглед на решаването на определени задачи – същностни за учебния предмет български език като първи език.*

казано, е нужно да се разработи система от критерии по отношение на даден вербален културен артефакт. Едва след като бъдат определени най-важните културни артефакти в областта на българското езиково творчество, ще бъде възможно да се уточни от методическа гледна точка кога и как да бъдат преподавани. От значение за осъществяване на интеркултурна насоченост на ОБЕ е възможно тези произведения да бъдат сравнени с други от същата епоха и да бъдат поставени в славянски, балкански, европейски или световен контекст.

Тук е мястото в училище да се говори за прецедентни имена, като бъдат анализирани по-важни произведения, които са дали началото на подобни имена: байганьовщина, андрешковци, хитърпетровци...

▼ Задача на една съвременна културологичноориентирана МОБЕ е да обоснове конкретни модели на уроци със съответната културологична значимост. Подобни елементи трябва да се съдържат във всеки урок и да се съотнасят с конституиращите белези на текста в гимназиалните класове. Системата от учебни задачи ще помогне подрастващите да вникнат в културологичните измерения на текстовете.

▼ Предметната компетентност се отнася до предметните области, в които учениците успешно могат да участват; свързани са с темите, по които обучаваните могат да общуват. Равнището на езиковата подготовка „се измерва“ и с помощта на следните параметри: по какви теми на общуване, с какви комуниканти, в какви комуникативни ситуации подрастващите осъществяват успешно речево общуване.

▼ Задължителен елемент в културноориентираното ОБЕ е учениците да бъдат насочени към мотивираността на думата в контекста, към фразеологизацията, отразяваща колективното и индивидуалното съзнание на българската култура, изучаването на вътрешната форма на думата като ключ към етноспецифичното виждане и отразяване на света в езика. От значение в случая е да се направят наблюдения върху честотата на някои суфикси (за назоваване на абстрактни понятия, за образуване на умалителни имена и пр.), за да се разкрие както на лексикално, така и на морфемно равнище как мисли носителят на БЕ.

▼ Очевидно повечето от тези идеи могат да бъдат реализирани на занятия по свободноизбираема подготовка, при търсене на връзки между езиково и литературно образование; в уроци за обобщение и преговор. Става дума за една от важните задачи на съвременната МОБЕ, в която културологичните измерения на езика намират реализация, след като бъде разработена, осъществена и апробирана цялостна програма за обучение в културологичен аспект.

8. Осъществяването на разглежданите идеи поставя изисквания и към подготовката на учителите по български език и литература⁹. Реторичен е въпросът, достатъчна ли е езиковата (съответно езиковедската) подготовка и литературната (съответно литературоведската) подготовка за професионализма на учителя по БЕ. При съответната „информационна недостатъчност“ в най-голяма степен трябва да се разчита на курса по МОБЕ, на занятията (теоретични и практически) за конструиране и анализ на уроци. Това означава, на първо място, концептивна обосновка на културологично ориентирана МОБЕ; анализ на адекватни практики в уроци на учители и студенти; съобразяване на оценките на студентските уроци с поставените лингвокултурологични цели. В този контекст е нужно да се припомни, че специалистите по МОБЕ:

- обосновават методологията и технологията на образователния процес по БЕ;
- подготвят учители, които реализират ДОИ и учебните програми в практиката;
- преподават и квалифицират непосредствените участници в образователното взаимодействие.

Стремежът на всички нас, участници в тази престижна конференция, е да търсим начини за реализиране на послания с непреходна стойност. С оглед на темата на доклада продължават да бъдат актуални схващанията на Александър Теодоров-Балан, според когото учебният предмет български език трябва да бъде „оръдие на мислене и слово“, а обучението по български език – най-могъщ фактор за възпитаване в „българщина и характер“.

ЛИТЕРАТУРА

- Бенвенист 1966:** Benveniste, E. *Problèmes de linguistique*. Paris: Ed. „Gallimard“, 1966.
- Бистрова 2002:** Быстрова, А. Н. *Мир культуры (Основы культурологии)*. Москва: Изд. „Федора Конюхова“; Новосибирск: ЮКЭА, 2002.
- Ботева 2008:** Ботева, С. *Човек – език – пространство. Обозначаване на пространството във френския и българския език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Буров 2004:** Буров, Ст. *Познанието в езика на българите*. Велико Търново: Фабер, 2004.

⁹ Вж. идеи за промени в университетската подготовка на учителите у Мерджанова 2010: 173.

- Веселинов 2006:** Веселинов, Д. Европейски измерения на съвременното чуждоезиково обучение. // *Образование*, № 5, 2006.
- Деймън 1987:** Damen, L. Culture learning: The fifth Dimension in the language classroom. Addison // *Weslei Pub*, 1987.
- Делибалтова 2010:** Делибалтова, В. Дидактиката като университетска дисциплина. // *Съвременното обучение между теорията и практиката*. УИ „Св. Климент Охридски“, 2010.
- Димитрова-Гюзелева 2007:** Димитрова-Гюзелева, Св. *Професионална подготовка на учителя по чужд език*. София: Нов български университет, 2007.
- Димчев 2009:** Димчев, К. Функции на съвременното обучение по български език. // *Отклонението като норма*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2009.
- Димчев 2010:** Димчев, К. *Основи на методиката на обучението по български език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, Университетска библиотека № 501, 2010.
- Кларк 2004:** Кларк, К. *Цивилизацията*. София: Бард, 2004.
- Крейпо 2000:** Крейпо, Р. Х. *Културна антропология. Как да разбирате себе си и другите*. София: Лик, 2000.
- Кръстанова 2009:** Кръстанова, В. Интеркомпрехензията в езиковото обучение. // *Отклонението като норма*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2009.
- Лиотар 1996:** Лиотар, Ж. Ф. *Постмодерната ситуация*. София: Наука и изкуство, 1996.
- Мерджанова 2010:** Мерджанова, Я. Р. Университетската подготовка на учители в България – „за“ и „против“ структурна реформа. // *Съвременното обучение между теорията и практиката*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2010.
- Милков 2010:** Милков, Л. Дидактически измерения на образователната услуга и образователния продукт. // *Съвременното обучение между теорията и практиката*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2010.
- Падешка 2010:** Падешка, М. Обучението по български език и идеята за интеркултурното образование. // *Български език и литература*, № 5, 2010.
- Пурен 2010:** Puren, C. *La problématique de la compétence culturelle dans le cadre de la mise en œuvre de la nouvelle perspective actionnelle*. Reims (Diaporama sonorisé), 2010.
- Радкова 2010:** Радкова, А. Още веднъж за езиковедската компетентност. // *Български език и литература*, № 5, 2010.
- Речник 1998:** *Речник на българския език*. Т. 9. София: Изд. на БАН, 1998.
- Степанов 2001:** Степанов, Ю. С. *Константы: Словарь русской культуры*. Москва: Академический проект, 2001.
- Стойчева 2006:** Стойчева, М. *Европейска езикова политика*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2006.

- Флиер 2000:** Флиер, А. Я. Культурная компетентность личности: между проблемами образования и национальной политики. // *Общественные науки и современность*. Москва, № 2, 100–132, 2000.
- Хумболт 1960:** Хумбольдт, В. А. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человеческого рода. // В. А. Звегинцев. *История языкознания XIX и XX веков*. ч. I. Москва: Просвещение, 1960.
- Якобсон 1970:** Jakobson, R. *Tendances principales de la recherche dans les sciences sociales et humaines*. Paris: Ed. „Larousse“, 1970.
- Янакиев 2007:** Янакиев, М. *Лингвистиката и езиковото обучение*. Съст. Т. Ангелова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2007.